

A rádiókabaré nyelve

(A Magyar Rádió kabarészínházának 1989 áprilisi, májusi és júniusi bemutatója alapján)*

1. A kabaré eredetét és mai formáját tekintve erőteljesen megmaradt városi, azon belül pesti műfajnak. Manapság nevezhetjük „modern népköltészetnek”, pesti „aszfalthumornak”, városi folklórnak, amely a mai folklór kereteibe illeszkedik. A mai folklór a hagyományos népköltészethez hasonlóan „népi” szemléletű, informális csatornákon terjed (a kabaré feszültségét éppen a hivatalos médium, a rádió szerepe növeli), sokféle ki-próbált folklór- és nyelvi eszközt alkalmaz. A rádiókabarében a pesti (városi) folklór minduntalan tetten érhető, s ennek nyelvi tükröződése is megfigyelhető. Tárgyalt anyagunkban ide tartoznak a közéleti (és egyéb) viccek, de az olyan mindennapi humoros tények is, mint például a Fradi-pálya melletti Állami Pénzverde hiányos neonfelirata: *Állami verde*. (máj. — A továbbiakban a három elemzett kabaréra a hónap rövidítésével utalok.)

A kabaré városi folklór volta egyébként kétirányú: egyrészt a kabaré táplálkozik a mindennapi városi folklórból (ezt tudományosan folklorizmusnak nevezzük), másrészt egy-egy hétfői kabarébemutató napokig-hetekig a hétköznapi beszélgetések témája, az emberek sokszor a forrás mellőzésével „mondják tovább” az elhangzottakat (ez pedig a folklorizáció, azaz a népivé válás).

2. Ez az alapvetés föltétlenül szükséges a kabaré nyelvének körülhatárolásához. A kabarében ugyanis szinte kizárólagosan „profik” (konferansziék, színészek, újságírók, bemondók, közéleti személyiségek) szólalnak meg, alig hallható „laikus”, utcai hang. A „népi” kabarében ez azonban furcsa lenne, ezért a stílusutánzás, a stílusparódia eszközeivel igyekeznek ezt pótolni. A „tisztá” megszólalás keveredik tehát a „mimetikus” megszólalással, s ennek összhangba hozása egyáltalán nem tekinthető könnyű feladatnak.

A következő oldalon közölt táblázatban a rádiókabaré nyelvi-stilisztikai sokféleségét ábrázolom.

2.1. A táblázat szemlélteti a leggyakoribb nyelvhasználati módokat, valamint a fontosabb megszólalástípusokat. Természetesen a rádiókabaré szempontjából fontos hierarchia figyelhető meg ebben. A központi kérdés: a stílusparódia. Ezzel ugyanis szinte mindegyik szereplő igyekszik élni. A legkifinomultabb kelléktára nyilvánvalóan a (kabaréra szakosodott)

* Tanulmányom a Magyar Rádió nyelvi bizottságának fölkérésére készült. A nyelvi bizottság 1989. szeptember 25-én megtárgyalta. Ezúton köszönöm az érintettek, valamint kollégáim tanácsait, amelyeket fölhasználtam a dolgozatban.

színésznek és a konferansziénak van (egy részük színész, másik részük újságíró). A stílusparódiával több-kevesebb mértékben mindenki él. Különösebb tanulás nélkül, önkéntelenül is tudunk utánozni többféle stílust, megszólalásmódot. Gondoljunk csak a népi nyelv- és nyelvjáráscsúfolókra.

A művészi nyelvhasználatot (a stílusparódiát is beleértve, de ezt most a „kabarészerűség” körülhatárolása miatt külön vettem) a kabaréban föllépő színészek valósítják meg, de képzett hangjuk révén ide sorolhatók a bemondók is (ha nem csupán önmagukat játsszák, mint pl. a hírolvasás, konferálás).

Megnyilatkozó Nyelvhasználat	Konferanszié	Kabarészerző, humorista	Szűcs	Rádióbemondó	Illetékes, közéleti szennélviség	Laikus
Művészi	[X]	[X]	X	[X]		
STÍLUSPARÓDIA	X	X	X	X	[X]	[X]
Hivatalos-közéleti					X	
Pesti köznyelv, szleng	X					X
Társalgási, mindennapi	X					X
Tájnyelvi						X

2.2. Nyelvi szempontból ezeknél sokkal markánsabbak az egyéb, a mai folklórt és nyelvhasználatot egyaránt jól tükröző stílusrétegek, a rádiókabaré további nyelvi pillérei: *a)* a hivatalos-közéleti nyelvhasználat, *b)* a pesti köznyelv, és annak beszélt „laza” változata, a szleng, valamint *c)* a tájnyelv („vidéki nyelv”). (A társalgási, mindennapi nyelvhasználatról az 5.3. pontban szólok részletesen.)

A fenti három nyelvváltozat a nyelvtant nem tanult, laikus nyelvi tudatú ember számára is nyilvánvaló, az anyanyelvi kompetencia természetes része. Mindenki tudja, hogy másként beszélnek „a” rádióban, a pártkongresszuson, a pesti utcán és a hivatalokban, a sportmeccsen vagy vidéken. Mivel e nyelvváltozatok napi élményei minden „mai” magyarul beszélőnek; mivel szinte kivétel nélkül mindenki több nyelvváltozatot ismer (és használ – a nyelvészek diglossziának hívják ezt a jelenséget), a kabaré mint mai folklór műfaj fölhasználja ezeket – valódi és parodisztikus formában egyaránt. Ehhez járul még a kabaré művészi sajátossága, hogy ironikus, humoros, gúnyos legyen; ezt minden kabaréhallgató már a szignál fölhangzásakor elvárja (képletesen szólva már a poén elhangzása előtt nevetésre állítja be magát). A kabaré mint művészi közeg egyfajta korlátozott kód. Nyelvi műveltség, általános műveltség, tájékozottság, valamint a kabaré műfaji törvényeinek ismerete szükségesség a megértéséhez. Bár azt is mondhatjuk, hogy a kabaré mint mai folklór jellegű művészet egyúttal – részleteiben – kidolgozott kód is; tehát bizonyos szintje, részei igenis könnyen megérthetők. A jó kabaréban a korlátozott és a kidolgozott kód egymást váltja; ez a feszültség fenntartásának egyik legbiztosabb módja. Ugyancsak ebből fakad a kabaréműsorok és egyes

kabarészművek sokszori ismételtetősége. A hallgató számára ugyanis élmény a megismételt nevetés, ezen kívül újabb és újabb jelentésrétegeket fedezhet föl. (Az emlékezetes kabarészművek ismétlése a slágerekével mutat rokonságot.)

2.3. A kabaré megszólalóit (szereplőit) is tartalmazza a fenti táblázat. A kabaré „vezére” a konferanszié (újabbban: szóvivő), aki hivatásos humorista (újságíró vagy színész), bár korábban volt próbálkozás laikusok (pl. gyermek) bevonására is. Külön csoportba kívánkoznak a kabarészerzők (humoristák) által előadott ún. magánszművek, majd következnek a hivatásos színészek. Őket is külön lehetne választani: vannak eleve „kabaréalakítói”, akiket hanghordozásuk, habitusuk eleve erre a szerepre predesztinál, s vannak, akiknél éppen a megszokott szerepből való kilépés biztosítja a sikert. A rádiókabaréban természetesen különleges színészi képességekre is szükség van. Van olyan színész, aki csak gesztusaival tudja (remekül) megnevetetni a helyszíni közönséget, ám ebből a rádióhallgató nem részesül.

A szereplők között kell említeni a bemondókat (operaénekest bemondói szerepben), akiknek fő jellemzőjük a képzett, szép hang.

A kabaréban csak elvétve szerepelnek laikusok. Részben ide sorolhatjuk a hivataltal, közéleti személyiségeket (pl. politikusok), bár ők itt is „szerepet” alakítanak, vagy éppen ismert szerepükből kívánnak kilépni; illetve ritkán hallhatjuk az utca emberét is (megvágott riportbejátszásokban, avagy a fölvetéskor jelenlevő közönség beszólásai formájában).

Ezek tehát a rádiókabaré nyelvének főbb meghatározói. Ezekből az adottságokból építkezik az alkotógárda, ezekben jeleníti meg a beszélt nyelvi humort.

3. A kabaré nyelvéről szólva elemzésem fő tárgya éppen ez: a n y e l v i h u m o r. Nagy Ferenc a nyelvi humorról szóló áttekintésében nyolc nagyobb humortípust különít el: 1. szokatlan és rossz nyelvi szerkezetek (torzítások, ferdítések), 2. kényszerű, 3. névalkotások, 4. nyelvi klisék megbontása, 5. stílusrétegek keveredése, 6. nyelvkeveredés, makarónnyelv, 7. halandzsza, 8. helyesírási vétségek (Nyr. 92 [1968.]: 10–2.) Mindezekkel a lehetőségekkel — bár szerzőnként, műsorszámonként és időszakonként más-más mértékben — élni szokott a rádiókabaré szerzőgárdája. (Még a helyesírási vétség is „hangosítható”, gondoljunk csak a régi kabaré szlogenné vált mondására: „Gugyerák Lajos ellipszilonnal ugyi”.) A nyelvi humornak ezen formáit részben ismeri és alkalmazza a néphumor, újabb és újabb fortélyos eszközeit Karinthy Frigyes csiszolgatta és terjesztette el. Sok mai városi nyelvi játéknak, leleménynek Karinthy az atyja — s ezt az alkalmazók többnyire nem is tudják. (Ez is a folklorizáció egyik ékes bizonyítéka!)

A rádiókabaré humorának következő összetevője az ún. kommunikációs humor (ezzel részletesebben az 5. és a 7. pontban foglalkozom). A kommunikációs humor körébe a különféle beszédhelyzetek és szereplők nyelvhasználati jellemzőinek karikírozását sorolom. Erre nyilvánvalóan az élő színpad és a rádió alkalmas terep.

Mindezek után vegyük sorra mindazt a nyelvi humoreszközt, amely az általam most elemzendő három rádiókabaréban föltűnik!

1. Szótorzítás: *megdöglesznosztly* (jún.), *transzszilvórium expressz* (ápr.), csak legyen kívül *kefirni* (máj.).

2. Téves ragozás: *Istenem, hát emberek vagyok* (máj.), *megérdemeltük, elégre miért ütik bele mások mindenbe az orrunkat* (ápr.).

3. Téves képzés, népetimológiás alak: *degredálva, rentábilikusan, demokratísa* (jún.), *pereces trojka* (< peresztrojka), *glasznosztyi fiú esete Tóth Marival* (a *glasznoszty* szó végződésének és a *Noszty* névnek az egybecsengésével, jún.). A *peresztrojka* már korábban is megjelent népetimológiás változatokban a pesti városi folklórban. 1988-ban a következőket hallottam: *perectoria, Berecz-torta* (< Berecz János akkori MSZMP KB-titkár nevéből).

4. Képtelen logika, paradoxon, nagyotmondás: „Abból annyi út épülhetett volna már, hogy még a szürkegulya is autósztládán közlekedhetne a Hortobágyon” (ápr.), „A párt által létrehozott pártatlan albizottság” (ápr.), „Nem tud kézfeltartással szavazni a milói Vénusz” (jún.).

5. Gondolatkihagyás: „Van négy csonka autósztládánk az ország mellett” (ápr.). Ez a mondat egyben többértelműség is (lásd ehhez a 10. csoportot!), ám benne rejtve nyilvánvalóan a „csonka Magyarország” kifejezés van.

6. Téves mondatkapcsolás: „Hallottam, hogy a fűszeres a védőnőt, a szódás meg a lovát . . .” (jún.).

7. Metafora, metonímia: *Fehér ház* ('budapesti MSZMP-székház'), *Acéldoboz, Acélhang-dalárda* (Aczél György MSZMP KB-titkár nevéből, máj.), „Már egyszer bevettük a benzinnél ezt a csattanó maszlagot” ('méreg' jelentésben, ápr.).

8. Archaizmus: *gukker* (ápr.).

9. Azonos szerepű mondatrészek halmozása, fokozása: „Jó estét kívánok! Szabadság! Kisztihand! Dicsértessék! Erőt egészséget! Légy résen! Kitartás – elvtársak!” (ápr.), „bicskei kapu, mányi kapu, eocén kapu, szekely kapu” (ápr.).

10. Kétfértelműség, poliszémia (áthallás): „cserkészszökecskés két darabban” (utal a cserkészszövetség szétválására, ápr.), „szobahőmérsékleten magfúzió” (ápr.), „Persona non gratának nyilvánították (Romániában) a Magyar Televízió munkatársait, válaszlépésként a televízió az elnök feleségét perszónának nyilvánította” (ápr.), „Bocsánat, itt a mikrofon, ne tessék a levegőbe beszélni!” (ápr.), „Brezsnyev temetésének tetszési indexe” (máj.).

11. Azonosalakúság, homonímia (ennek a rádióban különösen érvényes változata a homofónia – az azonos hangzás): „Nem kenyérre kell a pénz, hanem vajra. Még *ta-valy-ra*” (ápr.), „Románia – *rom mániá*” (máj.), „. . . a párt vezető szerepét érdekünkben *fejti* ki. Ebből is még csak a *Fejti*-ről hallottam” (Fejti György akkori MSZMP KB-titkár nevéből, jún.).

12. Állandó frazeológiai fordulatok elferdítése: pl. álközmondás: „Az élet elszáll, a szocializmus megmarad” (jún.), áljelszó: „Éljen Csau! – Ott!” (ápr.).

13. Eufemizmus: „Az árhivatallal pedig tele van a *Thökö-ly* út” (jún.), „érdekes arc” (ronda' arc, ápr.).

14. Szóláshasonlat: „Kinyílt a szeme, mint az ötnapos macskának az egérkongresszuson” (ápr.), „Az átmeneti kabát vár a szekrényben bevetésre, mint a munkásőr október 23-án” (ápr.), „Pofára esnek, mint Jellasich Battonyánál” (jún.), „Úgy fel vagyok húzva, mint a Kossuth téren a nemzeti lobogó” (ápr.), „Beavatom önöket, mint egy kómosott farmert” (jún.).

15. Névadás (részben felsorolás-fokozás is): „Dévai Nagy Kamilla Társaság, Rákosi-Gerő Kör, Babesz, Sabesz, Tápióbukta Villamosításáért Küzdő Társaság, KISZOT, Elefes” stb. (Ebben az is humorforrás, hogy meglevő szavakat [*sábesz*], szókapcsolatokat [*Rákosi-Gerő kör*] és rövidítéseket [*elefes*] szerepeltet társasági, illetve intézménynévként, jún.).

16. Jelentésbeli összeférhetetlenség (inkompatibilitás): pl. „... eltekintve néhány fiattól, mint például Németh Miklós és Straub F. Brúnó” (ápr.).

17. Hagyományos vicc:

„-- Miért nem kell a taxisnak biztonsági öv?

— ?

— Hogy a rendőr könnyebben ki tudja rángatni a hajánál fogva!” (máj.).

18. Szállóige: „Csúcsgorgalom van a damaszkuszi úton” (Esterházy Pétertől idézve ápr.-ban, csak megemlítve jún.-ban. Így lesz egy szállóigéből szólásmondás!)

19. Kínrím, rigmus:

Csak akkor jó a majális,
ha az ember kajál is! (ápr.)

*

Korom Mihály, Korom Mihály,
a te jövőd igen sivár! (máj.)

*

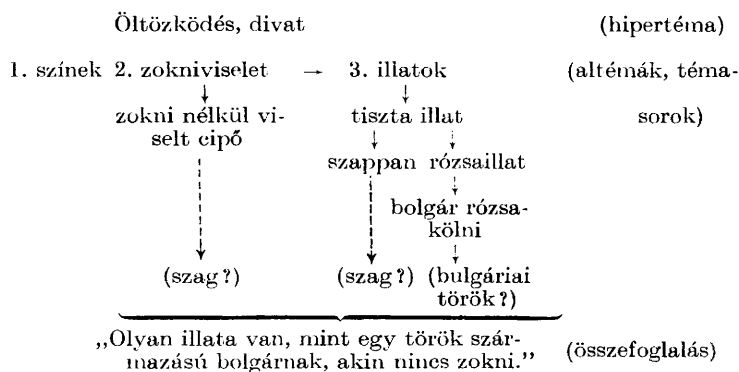
Terka, Pircsi, Marcsi,
rajtuk lesz a Karcsi. (jún.)

A nyelvi humornak természetesen ennél több típusa, altípusa is elkülöníthető, de e helyen csak a legjellemzőbbet akartam bemutatni.

4. A rádiókabaré nyelvi humorának magasabb szintjét jelentik az olyan megoldások, amikor sokféle nyelvi lehetőség keveredik. Ilyen az, amikor egy már elejtettnek, túlhaladottnak vélt témarészletet (amely még él a tudatunkban) ismét fölvesznek, s összekapcsolják az újonnan szóba kerültekkel. Azt is mondhatjuk, hogy különféle jelentésmezőket társítanak, sajátos asszociációkat hoznak létre.

Selmeczi Tibor és Sütő Enikő beszélgetése (ápr.) a divatról, az öltözködésről szólt. A szakértő a szakmai színveket sorolta föl először (1) némi politikai áthallással (pl. *döglött színek*, [*Duna-]kanyarzóld*, *piros*). Utána a divat egyik új jelenségéről, a zokni nélkül viselt cipőről (2) esett szó. Témaváltással a divatos illatokra (3) terelődött a beszélgetés, ezen belül először a szappanra (31) történt utalás, majd pedig a rózsaillesatra (32). A rózsaillesat meghatározásához a bolgár rózsakölni (321) is segítségül hívatott. Implicit a (2) témában is benne van a (3), ennek kulcsszava is az illat, a szag. A műsorvezető a már túlhaladott beszélgetésrészletet (2, zokni nélkül viselt cipő) mesterei módon összekapcsolta az éppen folyó beszélgetésrészlettel (3, illatok), megtoldva egy további implicit jelentésmozzanattal (bolgár — bulgáriai törökök): „Olyan illata van, mint egy török származású bolgárnak, akin nincs zokni.”

Ábrázolva:

5. A kabaré nyelvének humorforrásai főleg intellektuális jellegűek. A kabaré mint mai folklór műfaj azonban köteles a mindennapiságot, a mindennapi nyelvhasználatot is közvetíteni: természetes és mimetikus módon egyaránt. A kabaré mai nyelvére egyre erőteljesebben hat a szleng és még mindig hat a születése óta meglevő álnépiesség. További érdekes kommunikációs jellemzője a szópárba.

5.1. A szleng legáltalánosabb meghatározása szerint: alacsonyabbrendű köznyelv (lehetőségeihez lásd: Péter Mihály: A szleng és a költői nyelvhasználat. Nyr. 104 [1980.]: 273–81). A rádió nyelvébe talán a kabarén keresztül talál legegyszerűbben utat az „elszlangesedő” köznyelv. Ifjúsági műsorokban, dokumentumműsorokban és egyes műsorvezetők „laza” stílusában a kabaré mellett is találkozhatunk a rádiós szlenggel. Egy ifjúsági műsorban vagy dokumentumműsorban természetes közegében fordul elő; a műsorvezetésben már nem kellően indokolt. A kabaréban más funkciója van: a politikai tabutörés mellett nyelvi tabutörés. Tárgyalt anyagunkban a következők a legkirívóbb példák: *tök mindegy* (ápr.), *régebben seggberúgott miniszter* (ápr.), *a Gorenjéket baromira fogják hozni* (ápr.), *amikor a Berecz beszél* — ez esetben az eddig szinte kötelező megszólításforma elhagyása a kirívó (máj.).

Tudjuk, hogy a közönség nagyon hálás a tabutörésért. Különösen „emelkedett” környezetben (előadáson, színpadon, rádióban) használt „laza” kifejezés okoz biztos sikert. A kabaré jelenlegi mértékű tabutörését, szlenges szóhasználatát mint humorforrást fogom föl, s ezért elfogadhatónak tartom (sokkal inkább, mint egy ifjúsági műsor erőszakolt, felszínes fiatalosságát!). Különösen Verebes István interjúiban (szópárbaibaiban) figyelhet meg, amelyekben plusz feszültséget okoz, hogy neves, nevezetes embereket faggat ilyen módon.

5.2. Említettem, hogy a szleng mellett egy másik nyelvváltozat is föltűnik a rádiókabaréban. Összefoglalóan leginkább *á l n é p i e s n e k* nevezhetnénk ezt a stílust. Ez a fajta humor már a legelső vicclapok óta terjed, a kiindulópont talán a Tudós Palótz (vagyis a „hülye”, esetleg rafinált paraszt), a néphumorban a rátótiak vagy a székely góbé lehetett. Tudjuk, hogy a „göregáboros” történetekkel hatalmas sikert lehetett elérni a századfordulón, s a rádiókabarének is születése óta vannak „népi” figurái, „népies” szó-

használata stb. Az utóbbi években a repertoár gyarapodott a primitív nyelvhasználat kigúnyolásával (s ez sokszor keveredett a népies nyelvhasználattal). A Markos—Nádas-duó ötletét egyszeri alkalommal még értékelhettük is, hiszen valóságos, élő nyelvi jelenséget figyeltek meg. A nyelvészek és a logopédusok már korábban leírták a krónikus hadarást, a félig ejtett szótagokat, az elharapott szóvégződéseket, a morgó, mély, agresszivitást tükröző torokhangot és az egyéb emfatikumokat. Ezek kialakulásában szociológiai és pszichikai tényezők egyaránt közrejátszanak. Ezért ezt bemutatni szabad, ám humor tárgyává tenni (különösen állandó műsorszámként) veszélyes. (A most elemzett három kabarében egyébként nem jelent meg ez a stílus, de országos népszerűsége máig jelentős.)

Továbbra is él azonban a vidékies-népies nyelvhasználat utánzása, kari-kirozása. Meglehetősen nagy közönségsiker fogadja az ilyen műsorszámokat, anyagunkban Ihos József „csáti” falugyülés-jelenetei képviselik ezt a stílust. Előjáróban le kell szögezni, hogy Magyarországon a lakosság ma is igen jelentős része valamilyen nyelvjárásban beszél. Vannak erőteljesen elkülönülő, markáns nyelvjárások (ilyen például a palóc), s vannak a köznyelvhez közel állók. A nyelvjárásokat nyelvészeti szempontból föltétlen értéknek tartjuk; s ugyancsak azok néprajzi-szociológiai, sőt politikai szempontból is, amennyiben elfogadjuk, hogy jó az, ha egy közösségnek sajátos, egyéni arculata van, s a társadalomnak sok egészséges kisközösségből kell fölepülnie. Ezzel szemben áll — véleményem szerint — a kabaré népiséget gúnyoló módszere. A kabaré városi műfaj, az egyszerű városiak lenézik a falusiakat — tehát nevetnek mindenben, ami vidéki. Elég, ha egy színész palócosan vagy „szögediesen” beszél, ha néhány diftongust ejt (az se baj, ha mindezt összevissza, tehát nem egy nyelvjárás törvényei szerint), s ez a kabarében biztos siker. Tudom, hogy ezeket a műsorszámokat maguk a vidéki emberek is megnevetik, a „haknizó” színészeknek vidéken is biztos siker a „népies” szám. Mégis meg kell értenünk, hogy pusztán a nyelviség kifigurázásával a más embercsoportok kárára való nevetés nem etikus.

Az említett kabaréműsorokban ilyen kevert nyelvjárásiasággal találkozhatunk a „csáti falugyülés” jelenetekben (ápr., máj.), s ezek humora is meglehetősen „laposnak” tűnt. Pl. „— Vezetett már jegyzőkönyvet? — Nem, csak tehenet” (ápr.).

5.3. Visszatérve a kabaré intellektuális nyelvi megoldásaihoz, föltétlenül szót érdemel a rádiókabarében föltűnő új műfaj, a talk-shaw, amelyet én leginkább szópárba j n a k hívok. (A magyar nyelvészetben még nem írták le ezt a jelenséget, bár egy tanulmány már magyarul is olvasható erről: Brenneis, Donald: Szócsaták. In: Cherfas, Jeremy és Lewin, Roger: Nem csak munkával él az ember. Bp., 1986. 169—82.) A szópárba vagy szócsata nyelvi eszközökkel vívott kíméletlen (ököl)harc. Népi környezetben és városban egyaránt előfordul (pl. alku, odamondogatás, vita stb.). A szópárbaiban a beszédesemény állítások és ellenállítások egybeszikkasztásával fejlődik. A szópárbaiban nem is mindig hoz megoldást. Különösen éles vitaszituációkban a szópárbaiban valóban eljuthat a tettelegességig, de rendszerint inkább annak helyettesítője. A szópárbaiban egyébként eredményétől függően hierarchiateremtő. Ha mindezt a rádiókabaréra vetítjük, akkor a műsorvezető vagy konferanszié képvisel bennünket alullevőket, s ezért a szópárbaiban általában neki szurkolunk. A kabaré szópárbaiban természetesen bravúros riporteri teljesítmények. Ezekhez hasonlóan más rádióműsorokban, illetve színadon is hallhatunk.

Újabb ez a kabarének az egyik legsikerültebb műfaja. Az írott, kitalált anyagok között az alkalmi, „éles” riportszituáció különleges figyelmet érdemel. A hallgató érzi, hogy ennek nagyobb a tétje, mint egy egyszerű oda-mondogatásnak. Megfigyelhető az is, hogy a frappáns, jó válasz (riposzt) a hallgatóság részéről mindig elnyeri jutalmát (taps formájában), bármelyik féltől hangzott is el. E műsортípus „rádiószerűsége” nyilvánvaló, még akkor is, ha tudjuk, hogy az adásba kerülő anyagok éppen a hallgathatóság miatt rendszerint vágottak (tárgyalt anyagunkban ilyen volt a májusi bemutatóban szereplő Sugár András-anyag, ebben az esetben a riportalany hangsúlyozottan kérte, hogy eredeti formájában hangozzék el a szócsata). Ezen kívül ilyen szó-párbajszerű jelenet volt a Sütő Enikővel és Borbély Lászlóval készült beszélgetés (ápr.).

A jó szócsata olyan, hogy egy (a) kijelentésre kapásból érkezik egy (b) ellenvélemény. Ezután sokféle dolog történhet: elképzelhető újabb ráadás (a_1), esetleg sorozat ($a_1 + b_1$), de elképzelhető az is, hogy pillanatnyi nyugvópont, kiegyenlítődés következik, erőgyűjtés az újabb szócsatára.

Ennek értelmében vannak sikeres és kevésbé sikeres tromfok. Most néhány sikeres megoldást hozok példának — hiszen ezek valósítják meg a „kabarészerűséget”:

(Selmeczi Tibor és Sütő Enikő, ápr.)

- S. E.: — Idén a férfi nem hord zoknit! . . .
S. T. — Jövőre ugyanez lesz cipő nélkül.

*

- S. E.: — Volt olyan, hogy egy nap 120-szor kellett átöltözni.
S. T.: — Már megbocsásson, de én már 80 után is megunnám, bármilyen csinos . . .
S. E.: — Egészen jól bírja, én úgy 20-at néztem ki magából!

*

(Verebes István és Borbély László, ápr.)

- B. L.: — Nem feltétlen nevettek eddig azon, amit mondtam.
V. I.: — Most sem fognak.

*

(Verebes István és Sugár András, máj.)

- V. I.: — Te nem nagyon szereted Bereczky Gyulát . . .
S. A.: — Ahogy az angol Shakespeare mondja, közöttünk nincs sok szerelem elpazarolva. Not much love lost . . . Miért, ő azt mondta, hogy szeret?

6. A rádiókabaré mindig politikai töltetű. Ezért a nyelvi lehetőségek is ennek szolgálatába vannak állítva. Sokáig a kétértelműség lehetett a vezérfonal a szerkesztésnél, manapság éppen a szókimondás, az egyértelműség gyakoribb. A szerkesztők igyekeznek tematikus gondolatokat (hipertémákat)

is követni. Az újabb rádiókabaréknak címe van, jelen esetünkben a következők: *Átmeneti kabát* (ápr.), *Elszámolás* (máj.), *Kísérelt* (jún.).

A politikai szlen g, a közélet gyakran hallott-hallatott szavai, kifejezései mindig visszhangra találnak a kabarében. Egy-egy rádiókabaréból az elmúlt időszak divatos kifejezései mindig kigyújthatók. A kabarészerzők már korábban fölfigyeltek az üres politikai kifejezésekre, az állandó jelentésmódosulásokra, az egymásnak ellentmondó kijelentésekre. A három kabarében a legfontosabb divatszó a *pluralizmus*, akárcsak az akkori politikai életben. A májusi kabarében szó esik egy szükséges nyelvújításról, az átmenettel kapcsolatos terminológiai változásokról. A „mostantól mindent másképp mondunk” hálás téma a szerzőknek. Pl. „Tisztában vagyunk a helyzet komolyságával”, „Ne siessünk”, „Könnyű a számlát benyújtani”, „A múlt hibáiért nem vállalhatjuk a felelősséget” stb. (ápr.).

7. A rádiókabaré nagyszerűsége abban rejlik, hogy alkalmazni képes a kabarészerűséget és a rádiószerűséget is. E két dolog a nyelvszerűségben találkozhat. Az utóbbi években a kabaré szerzőgárdája igyekszik kihasználni ezt: sokféle kommunikációs szituációt, jellemzőt karikíroznak, a kabaré a nyelvi-műfaji sokszínűség jellemzi. Nagy Bandó András például egymagában kész egy egész szövegtípológiát bemutatni, az egyes típusok főbb szövegjellemzőit karikírozni. Május elsejére jelszókat gyártott, és ezeket „hangszóróhangon” előadta (ápr.), a Rain Man -- Esőember sikerekor remek autista monológot írt sok *naná*-val és *hohó*-val (máj., egy ország „nanázott” akkor), áremeléskor „hivatalos” indoklást, közleményt adott ki (jún.).

8. A rádiókabarében csak elvétve fordul elő „véletlen” nyelvi hiba. Tipikus nyelvi hibát lehetett hallani a Hajógyári-szigetről készült riportban éppen egy hivatalos nyilatkozó, a vezérigazgató Angyal Ádám szájából: „A magyar állam, aki...” A rádiókabarében visszaszorulóban van a „kiáltós” stílus, ez mindenképpen előnyös. A konferansziék beszédmódjáról, beszédhibáiról e tanulmány keretében nem szólok. Véleményem szerint ez az adottság a kabaré „nem steril”, népi hangzását erősíti, a rádió profizmusát oldja — tehát elfogadható.

9. Összefoglalva: A rádiókabaré a nyelvi tudatosulási folyamatot segíti elő a hallgatóban; jelentéseket világít meg, közhelyeket, beszédhelyzeteket tesz neveltségessé, ezzel a nyelv gazdagságára, sokrétűségére, manipulálhatóságára, eszköztárának kimeríthetetlen voltára irányítja a figyelmünket. Így tehát a rádiókabaré egyben a nyelvi ismeretterjesztést is szolgálja!

Balázs Géza